

न्याय रत्नमाला Nyaya ratnamala

न्याय रत्न माला

~~9152~~

न्याय रत्नमाला पुस्तकालयास्य परब्रह्म अथ १५ बुद्धि तानि सन्ति

१३१

८

१

1716

13

त्रिपा

ॐ नमो गान्धर्वेश्वरी नृसिंहाय। अंगस्वरूपसंबंधप्रमाणसंप्रकारक। मनुके वा त्रिके सम्यक्कृतसंसेवणाकथनं यदा गुरुपंथया वेद्यं
 यश्च तस्य प्रधानेन संबंधो यथा स्वयं च तत्र प्रमाणं यथा च तस्य माणां च तद्विषयसर्वं यथा वा त्रिके मनुसंधास्यातः तत्र दृष्टादृष्टो जयार्थवा
 प्रधांगानि प्रवक्तुं दृष्टार्थानि च तुरीयातिशयगुणा क्रिया। अवष्टाधिधातुसंघातमपि तन्मतं। दृष्टार्थे धातुसर्वेषु नियमादृष्ट
 निष्पत्तेरिव विधिसंगता तद्वद्वार्थमदृष्टार्थं दृष्टादृष्टार्थमिति दृष्टार्थमपि ज्ञातिप्रत्यगुणांतकं तत्र जातिगुणोपशुनायज्ञतनुगुणायात्री
 एतातीति क्रियासाधनत्वेन विनिमुक्तो न साधनप्रव्यावधेदेन वृक्षेनेवोपकारेण तस्याः शेषजावमनुचतः कथं न प्रव्यापरिधेदार्
 क्रियासाधनमिति चेत् उच्यते यैश्चिदस्य प्रव्यास्य क्रियासाधनत्वात् न स्य वै विशेषणमाधीनप्रतिपादिकत्वात् अप्रतिपन्नस्य साधनत्वा
 संज्ञतानुत्पत्तिप्रत्ययापत्तयाः ज्ञातिगुणाय साधनत्वं त्रिकियासाधनत्वं गुणस्यनुसाधनत्वं अतयथा कृतप्रकारेण प्रपादयितुं
 तद्विशिष्टस्य प्रव्यास्य क्रियासाधनत्वं कल्प्यते तदेवं जातिगुणयोर्द्वार्थत्वं प्रव्यास्यनुसाधनत्वं त्रिकिया निर्वर्तिद्वयमेव प्रपादयितुं न त्रिपा
 पिबोवधात्तादृष्टार्थे तयां संनिपत्यापयारकमावक्ष्यते अदृष्टार्थता त्रिकियाया एवमावधिधातुसंनिपत्योपकारव्याप्राप्त्यादिः
 अत्रादुपकारकस्याप्रपादयितुं सन्निपत्योपकारकाणि च दृष्टार्थानि कर्माणि च कर्माणां कर्मादीनामुत्पत्तिप्राप्तिविकारवाक्
 वेत्ति तसाध्यस्य प्रधानस्योपज्ञवैति यथा स्वयं तमपि दृष्टार्थं त्रिंदातुं प्रयसः प्राप्तिं अवधातो वीदृष्टार्थं त्रिंदातुं त्रिपा
 तिसंख्यां स्वकारकस्य ज्ञेयं प्रधानस्याप्रकारित्वेन तत्तदेवमुत्पत्त्यादिस्पष्टयते दासं निपाति च तुरीयाविधेन च कर्मदीनामन्यतम

३३

[illegible]

तस्मिन्मिहानिमित्तमुपपद्यते गोबरीनूनेन साधनतत्र सप्तमीदितस्यागमुच्यते इमेव यथापार्थं यथोक्तं उद्देशेन हितादर्थं विविच्यते त्रि
देशः सप्तमीहानि संसृष्टि रिति प्रययिः तने सप्तमीदितसाधनमंगशब्देन शेषगुणादिपर्यायानां निधीयते तत्र विधिः प्रमाणं सत्यवेन न प्रवर्तना
तमेव न बोधो सप्तमीदितसाधनादनुप्रवर्तयेत्तुं शोकोरितेन विधिरेव सात्मा मा ज्ञेयं तिस्रविषयस्य सप्तमीदितसाधनता च कल्पयन्नाये प्र
माणं न वति यदा उच्यते साधनं तमेव विधिस्तिग्राहीयते तदा यो तमेवांगं सर्वथा विधिवाच्य एव अत्याधाद्यां च बोधयति कथं तस्मिन् अत्या
दीनि विनियोगे प्रमाणानीति तादर्थ्यमेव विनियोगः सद्येद्विहितो न अत्यादीनां तत्कारणं च मुपपद्यते न उक्तं अत्यादिसंभ्रुते तिस्रविधि हितावना
मात्मान्यतः अथ साधनं च बोधयति द्विदश सप्तमपर्वकमन्यदपक्षेन हित्रीत्यादि अतिमन्तरेणावृत्तादिना वनायाः वीद्याधर्थे सिद्ध
तिवर्हिर्मन्त्रस्य वा त्रिंशत्संस्तस्यावनाथतायागस्य वा चर्गका मण्डसमन्तिवाक्यसंस्तरेणावृत्तार्थं प्रयोज्यदीमां वा विना प्रकरणेन क्वच्यते २
ततस्सप्तमीदितविशेषप्रतिपत्त्येना क्त्वा अत्याधुपेक्षाया च धर्मानां साधनानां च विधेयं च मन्त्राद्याधुपेक्षां विधिस्तिविशेषस्यांगं च स्वगमपति
नान्यस्य न्यासो जावना व्यतिरिक्तं साक्षाद्विधेना मन्त्रविशिष्टां विषयीकृतं च तद्विशेषणान्यथा विधेयं यत्रापि च सामान्यतः प्राप्तित्रापि
विशिष्टविषयं च तृतीयमानो विधिः प्राप्ता प्राप्तिविवेकेन विशेषणपरोत्तवति विशेषणं च अत्याधुपेक्षां समात्ता विधाना पादान नृक्षणाया
स्तिग्राहकसंख्यादीनां जावना विशेषणं च अत्याधुपेक्षाया पदांतरा पात्राणां उपपत्त्यादीनां तत्संख्यानिगमाद्यवित्तिस्र अत्यत्याधुपेक्षा
यं तदेवं शेषविशेषप्रतिपादनेन विधेयविशेषप्रतिपादनेन नवांगं च बोधयतीति विधे सात्वायं कुर्वति अत्यादीनि तिस्रविनियोगेकारणान्येति

[illegible]

आत्यन्तिका यन्त्राणां वधः। तत्र अतिप्रिया निचा विधाय विविधोक्ती विधाति नानुत्पत्त्यादि नैव तत्र विधात्री लिङ्गधा
 मिता अपि चात्री वीद्यादि अति विनियोक्ती विधा एका तिधान तेषां पदमेक आतिरिक्ति यस्यादि शेषस्य अवगावेव संबन्ध प्रतीयते साति वि
 योग अतिप्रधाने काथे निधान मकराधन नैव तिजिन सपेवा निगसंख्या वा स्काराणां तत्रेतेषां मन्त्रितानां संचालने ध्यानं अनन्तरितानां न
 कथां अर्थमा मके न राष्ट्र न युगपद निधान स्यैक शेष मंतरेण संजवात् अक्षराष्ट्र नैव विदेव नादीनां अन्यथा गामान योतेव रयां कां वि
 धाति अक्षम मानयति विनिमुक्ता विदेव नादीनां मन्त्र तम मानय न स रिहीत संदि। धेयुर्देव रायं प्रभु कृतं तत्तस्माद् विधानां संचालने ध्या
 नेत गाय प्रतीति वनेन कास्कां ज्ञानं ततो निगसंख्या उपातः तथा योऽयथा कर्म दिष्टो विनश्यता तदेक वाद यो विरोध पात्रेनेति एते न वि
 नश्चि राया याः सख्या या विधायै पण्णा एक विशेष तात्रे मन्त्रिधाना निरुद्धाः अनन्तरितानां मन्त्रा निधाने प्रथममेक शरणे पात्रेनेव कार
 केणो वसंख्या संबधतेन प्रातिपदिकार्थे निवि प्रकृष्टेन प्राते पदिवार्थान् चितेव साति धीयतेन कास्का चितेनेतत्तु स्य समपस्तं स्यति र
 कृतार्थं तच्चान्ति आसमात्रं न प्राप्ता धी कं प्रतीत्य विशेषा न्यथा पशुनेत्येक पशुः कारणां प्रतीयते तदेकं कुरु मित्त्व पि प्रतीयत एव नैव क म
 निधान मर्थान्तरा चित मर्थान्तर म निधान म् एण लिङ्ग प्रयोग स्य कल्पवधि न्याय विधाना न्क पण मा न्क शवा विधाय शेष स्यात्तथा दिति
 च न प्रातिपदिकार्थे गारकं वा प्रतीती अन्तरस्यैक व स्यते द्वधीरणेन विधेय मप्यास्तं तवा मन्त्रे वादो पक्ष आदीनां मपि विधाय चैव स्यात्त
 उपपत्तये च देवता ज्ञतं वा मु विरोध पात्रा केत्येते तिह पिष्ठं युगा निशि एव वा मु देवता स्यान्ने वा मु स्य रूप भित्त पठ मन्तना लो किक विद्या

तिवा दनावसरेष्वेवमस्य चकारेण फलवामोनेमित्रमिति वेद न नित्यत्रा विविपरिहोमिया चामपरिशोभात्तुभंयोगयायामित्युपलं
 हत्यकथंनननेनशवातेपेनोयेचाउमितिहृष्टावचनकक्रिदुपमुपन्यस्यमानिनेःस्नायादितिवद्येविनेचपुत्रुषस्यान्यपरचर्गकाभा
 ययागउपद्विपतवृत्त्येकोतिदृशपिवातत्रस्यागारिगोपनाखिविशेषप्रतिपात्रिपरुचमेवसंप्रत्यतइत्येतेनिरुतेअंतरणापितइत्यनंमु
 युपेधात्रमाख्यातोस्वगमातेतस्माद्यागास्वगतवतीत्येवमथेवचनमितिदेवंयत्रसाध्यसाधनजावप्रतिपादकविशक्ततातस
 त्रवाक्येनविनियोगप्रतुरोक्षिणिसाध्यचप्रक्षिपादिकायथाजीसनेतिरोप्रवासाधनचप्रतिपादिकायथागामनयजेतेतितत्रकृति
 विनियोगःयवांन्यतरसंबंधप्रतिपादिकाषष्ठीयथादधेप्रियवामस्येतिरोविणियजमानस्ययज्यप्रतिशेषतत्रापिवाप्यवाकाचनया
 सेवसंबंधविशेषवतैतइतिरुतिविनियोगमचापिशेविणियजुथीमेजावतुगापदडमितितत्रापिसंप्रदानस्यकनगातिप्रयमाण
 व्यस्फुटमेवसाध्ययमितिरुतिरेवतावर्थ्यचउध्यानुस्फुटतउत्तरप्रतिविनियोगःयथायःसोमवामीस्यातस्माएनंसोमदंशमा
 केमिति सर्वस्य कामेन्योदरीप्रणामास्वाविति वचनमुक्तते विषयः यथा प्रवेद्युपमावास्यायात्तदिमितिशेषिणिसप्तमीसकुरुजु
 होतीतिरोप्रेक्षितीयातत्रकक्षतायासाधनवा विन्यासाध्यचतैद्यमित्यावसाधनचप्रतिपादकक्षणावलंबनवाक्यनिमित्तोतिवा
 क्यविनियोगइति एवतावचकृतिविनियोगःप्रपंचितप्रकथंननविनियोजककृतेचविध्यमुक्तंपुष्ट्यकारकविनकीनांचवि
 त्रपोद्गकचमितितद्वेविध्यमेवदरीपतिवार्तिककारःपदप्ररुपात्रुयातिधानकृतेरपिप्रचरीनार्थमित्यदोषनथाचवराणन
 गृहीतवादेकवादेःक्रियार्थतान्कारककृतिगम्यवाख्याधतेद्वयशेषतातथापयोगमेकयंपदकृत्याप्रतीयतेसमानप्रत्ययभू

च

यावज्जीपस्यात्रियोगातेतिततत्रसमानप्रत्ययकृतिदर्शयतिसमाजिविधाविनियोजीतिस्त्रु॥॥इतिप्रथमपरिच्छेदः॥७॥सर्व
 नवभाताशक्तिर्निगमित्यनिधीयते।वाक्यनुपकंषद्यातमात्रमित्यदिर्तपुरा।इति कर्तव्यतावांक्षाप्रक्रियाद्विविधस्वसांप्रतानुधान
 सादेश्यनद्वेनद्विविधःक्रमः।समाख्यापोगीकीसेजा।लोकिकीविदि कीतथाविनियोजकमेवावदितिजाप्यविदीविदुःतत्रविर्मित्रप्र
 करणसाधनप्रणालिगनाप्रवसाधनविशेषवस्तिवनेविनियोगःइष्टार्थध्वंगांशुलिङ्गास्याविनियोजवत्तनादष्टार्थध्वकृतिवत्रावि
 प्रतरणापेक्षासाधनविशेषो।गवसिरूपेजवतिअपंधपरविशेषःपदवृत्तिनिद्रुज्यमानस्यसंत्रस्यालिंगविनियोगात्रागोतके
 तातिप्रमाणातत्रसंबंधोपक्षितःइत्तावजंगविनियोगएवेनसंजवतीतिलिङ्गक्रमसुसमाख्यानादित्यत्रप्रतिपादित्वाक्यविनियो
 गकृत्कृतियिनियोगावसरएवविवेककथनायप्रपंचितःमंत्रेष्वपिपानिसमवेतार्थानिधापेयतिस्त्रानेस्वविजादिपदानितेषांम
 खेनेवनिर्वावाप्युविनियोगः।प्रकरणविनियोगःप्रपाज्ञादीनांकिंशुनःप्रकरणमितिकर्तव्यतावांक्षातवनायाइतिवर्षापान
 केताव्यथादितिभाष्यकारवक्ष्येति।वनादिप्रतिष्ठताव्यसंबंधाएतन्निधयर्थकरणमपदततत्रप्रत्यासत्ताप्रकृत्यर्थःसंबंधप
 यागेनस्यगितावयदिति।ततःकथमितिकर्तव्यतावांक्षातवतितेन।व्यसिध्यर्थः।वनावसावधमानंइतिकर्तव्यताज्ञातताव्यप्र
 मुक्तमित्यनेन।तुस्यप्रमाणव्यसितिकर्तव्यतावसावधुमहतिनहितनस्यपूर्वकथामितितवतिउक्तावयकथामितितुननुच्यु
 नानयदिति।मंत्रजावनायप्रवसाधनवदत्येवमादितितवतत्रेनाप्यकारणकतस्यताव्यवाविधानात्राव्यप्रमुक्तमितिकर्तव्यताज्ञात

[illegible]

महतीति न ज्ञाया स्यादिति चेन्न व्युत्पत्तेरनस्यार्थिचरूपेण चार्थकामस्य नाव्यता धर्मातिरिचि सिद्धिः कृतुनीत्यादिव द्रुवे स्वर्गवामस्य
तावन्नातावना गोष इति वाक्यादं वामपते शेषं बद्ध्या जेवति यत्रावच्छरूपमवसर्गमिति साध्यतित्ततं वाक्यं विस्मयते न वदते न युथापि
साध्यो विज्ञेयति यथा प्रयाजादिना वनायाः वतुः न प्रयाजादिनिः कृतुस्वरूपमुत्पाद्यते तदुपकारपत्रसाध्यते अथ यत्र चेतयेतपेव
याजादयः संबध्यते इति वक्ष्यामः यथा वही रूपो नैव्यन्ता उन्मादवशात् स्वभावात् तच्च तिनदिष्टरूपेणैवोत्पाद्यते मित्यसि नियमः
मातिरोधेतेनापि रूपेणानाव्यतापपत्तेरुपपन्नप्रथमं नाव्यतामात्रात्मकं विवेकधृते पितृसुपेकारेकवास्पयिष्ये प्रकिंचरूपोत्पत्तिविदो
नकारांतरमिति विरोधापेक्षायां सामर्थ्यविरोधः कल्प्यते तत्र स्वर्गकामस्य तत्समं च रूपेणानाव्यतं तस्मिन्वती तिष्ठति विरोधेनैव
स्वरूपेण सामाध्यर्थे तत्र तिष्ठति एवमप्येवैव स्वर्गकामपदं मीमांसकवरिष्ठा मन्येते यथा वंदी प्रधानत्वादेते वदं विरोधे नुक्त्वा नांगत्वेन
रोधामाने विरोधस्य सर्वमेव प्रामाण्यं विरोधणात् तत्पदं उन्मादनुक्त्वा नो गवप्रतिमादनपस्ववनं जवति तस्या स्वर्गकामो यदनेति विधि
मेव यामना वनायाः उपाधौ च प्राप्तेषु नुषस्य शेषं न च रूपेणानाव्यतं ततीति किंचिदुक्तं मित्रं तस्मिन् दिशिणेन रूपेणानाव्यतं विचमिति सा
मर्थ्यादवगतं कृतुं विरोधमन्वयानवगाते स्वर्गकामस्य शेषि च नुष्यमाने चारस्थि विरोधणापनमेव जवति तेन स्यादिति साध्यं चारणाया ग
थं कृतुप्ररोधं मतिपथाऽऽनपेक्षितचारं नाव्यस्य कामशरीरित्ययं विरोधणा प्रधानवंदंतीत्यादिषु दर्शितं तदेतदेकावशाद्ये विरोध
धमेव तावता ताव्यका रणात् न नुनेव विरोधः किंचिदुक्तं तस्यादिना पदस्य वाक्यात् तव बोधयिष्यानेनैव स्यात् कामशरीरेनैव कृतुमनु
उत्पत्तेरविरोधस्यापेक्षायां तावन्नाव्यतादिना बोधप्रत्ययं कृतुप्ररोधं चैकाव्ययं निरस्य निमित्तपरं चैकाव्यतापेक्षायां तावन्नाव्यता

षोडशाननाधनानिनानां नान्योन्यां गतिनाः स्वतन्त्रातिनात्तरपकरणविनियोगसंगतवः आनिक्रमपात्रवाच्येनैवप्रयानादिस्वाविधीयतेति
 तदंगानावातरप्रकरणादिति सति ननवात्रिके परप्रकरणसूत्रानामगोचरत्वादिनिश्चितिः सातेयुनक्षते रेवसंदशनतादृश्यतन्त्रेयस्मिन्नभू
 प्रतीतिरपि यद्गोदशनेवप्रकाशोदिति किंचिद्विनिर्मुक्तं तत्र प्रथमगोचरप्रकाशोपायितव्यासावयविपुत्रकावपि विनिर्मुक्तं
 शनेवविधीयते तावदनुवर्तते एवतयोः सप्रकरणयोग्योर्मध्येयवंगमसंश्रुतिविस्तृतदाकाक्षानुवर्तते सन्निधिविशेषाद्वतेनेव संबध्यते
 विद्यंगानाप्रवृत्तामननुष्यवत्प्रनयानां स्वकीयार्थनावापेक्षामिध्वतेनेनापिकारणांतरसमुच्चयसाम्यमेतयोर्व्यपथ्यादीक्षणीयादिघाते
 शानेवकल्पनाप्रसंगात्तेनप्रयोज्यायुद्धानां आत्मादिति किंचिद्विद्यंगसंज्ञासम्यक्त्वादिदृष्टं विधायपुनस्तत्प्रयोज्योदशनांगे विस्तेमध्यक
 म्प्राप्त्युक्तस्यापि सातरे प्रकरणप्रयोज्याधोगतमवतिष्ठति तन्नामप्रतिस्वासासामिध्वनीनां निर्विहित्वेवधानात्तावेनस्यप्राप्त्यान्धान
 वकीयसाप्रकरणेनोपवीतस्यप्रधानांगवृत्तिरिति विहित्वासामिध्वनीनां विधेदप्रतिपादनमनर्थकस्यारप्रथोप्योतोपव्ययतदत्येकप्रदश्रव
 णान्नतद्विज्ञेतामिधानसिद्धार्थे अथतिरापेक्षयां सौनेहितानिः सामिध्वनी निरस्ति नानिधनं त्वति सन्निधानानुवेत्तुमापत्त्याभावात् प्रवृत्ते
 नप्रधानेतात्त्र्यालोच्यमिति पक्षतद्विहित्वेन प्रवृत्तिप्रत्ययार्थयोरेव सिद्धमिति सिद्धे प्रत्ययनरूपिधानाप्रवृत्तमन्यदन्तरेनाप्यप्राप्त्यविधी
 यतेतद्विहित्वेन संस्कारावकाशप्रधानाप्रवृत्तिप्रवृत्त्याह्वदन्तरे विज्ञातेति पक्षानि विनिर्मुक्तं तन्नुपपत्त्यामित्येवमादीनि संति यैरेप्या
 नमन्त्रितमिध्वीयत इति नात्रेताजिधानेन धर्ममथातिरापेक्षामानां गानामपिनवत्येकधर्मिति प्रकाशविशेषाकाक्षानायाह्वका

विषय

यान्ताप्रकारस्तयतिसामिध्वनीमनुब्रूयाकथमिति विशेषको संवत्तनमिति कथं प्रवृत्त्यापोयकार्यवये। पेतिरधिकारिणामप्रवृत्ताधिर
 स्ततः कथं नावापेक्षानुसृष्टिसाधिकारणाणोत्रविधत इति कार्यरहितपक्षायानिमित्तसाधिकारान्तरध्वारं त्रिशेषमध्वतस्मादस्मादस्याणा
 कोक्षायवेतकथं तद्विप्रयोज्यादिप्रवृत्तवोदिते सुसोमिकथमिति चेन्न कथं वादीक्षणीयादिष्वेधमातिवशः यथायुततथाश्रुपतश्चा
 सस्वीतिरधिकारणाणां वादानां सिकारणांतरसमुच्चयनापकृत्युशक्त्यतेन वकीक्षणीयादिष्वुपपत्त्यादिप्रयोज्यादिदश
 नेतत्किंचिच्छेपतावां प्राकल्प्यतेतस्यावेकात्म्यायामतिदेशासिद्धिप्रयोज्यादिष्वुना केविदाकाक्षोक्तप्रवृत्तीतिनातेदराइति अत्रानि
 धीयते द्रव्यमनुविकल्पनीयं किं येनप्रयोज्यादिनाकोक्षाकल्प्यतेतन्तद्वप्रतिसाकल्प्यतेतन्तद्वमानी दशववविशेषेणोतेकतत्त्वताव
 कांसाकल्प्यते तद्विदितोत्तरवत्कल्प्यतेतदोदेशस्यपरां गवनेनक्षानाविकाकाक्षानादिरूपप्रयोज्यादिदशनिनद्विप्रयोज्यामासविध्यताका
 साकल्प्यतेतन्निविकृतिवोसिद्धेकवातमकृतिविशेषविचारो घटतेयदनावत्युयागस्यरूपमात्रमात्रोक्ततदो निरावांभवात्तन
 प्रवृत्तेनिशेषेतादनुप्रयोज्यादिदशनेन विवृतिवैकल्प्यतेतदाप्रवृत्तिविशेषमवनितातिवृत्तनयितावसमः प्रवृत्तानि
 गदशनादित्यत्रप्राप्त्यववमियवराणनप्रववमेवात्रगदशनिनसाधयंत किमत्रकृत्येनध्वममिध्वीयतेतन्तस्माद्विशेषातिदशवववमनेनधा पूर्ववत्
 तिराव्यप्रवृत्तिवोसिद्धेकवातमकृतिविशेषविचारो घटतेयदनावत्युयागस्यरूपमात्रमात्रोक्ततदो निरावांभवात्तन
 वतप्रवृत्ताविकारोतिदशवववमियवराणनप्रववमेवात्रगदशनिनसाधयंत किमत्रकृत्येनध्वममिध्वीयतेतन्तस्माद्विशेषातिदशवववमनेनधा पूर्ववत्
 विषय-दशनामान्यादिदेशादित्याह्वनसामान्येनावकृतिवोसिद्धेकल्प्यतेतन्तन्प्रयोज्याध्वनदोषपरिहृतायतिगादशनेन

तश्चि

५ किं नाभ्युपगम्यते एवाहितज्जुह्वियद्येषां प्रयानापूर्वाचिन्तितार्थानिवाचिन्ते

अतितिवेत्तव्यं तर्हि धारणा रं न नदिनिर्णयितव्यं न विचारः सन्नततिसम्यपि सन्देह्यथादिशेधनिर्णयः प्रतिपदीवषमिद्योगेपि न
वन्निपदिमन्यतनसमिदादिषु प्रथमसंदेहः किं तु सन्निधानानुप्रधाना प्रवमववमिति वांति त्वतिन्नश्चादिशायत्रादकप्ररुणा
मितितथापिपश्चाद्विशयवर्गनेनेतत्रत्यावेर्नेमया प्रवपदित्यापननिश्चितेपि प्रतिपदः प्रकरणा प्ररुणा सिद्धान्तन्यायेन श्रुति
विरोधप्रतिज्ञासे सतिनादर्थव्यावर्तने किं वयदिनियोगांतरमवधाना दिवदप्रतिपन्नततश्च नतानामवदत्यादिशद्यानामिव
प्रपाज्ञादिवाक्यगतानामपि यन्यादिशद्यानां प्रधाना प्रवांचित्वश्चाथां निधायित्वं स्यात्तथा सत्कृत्यत्रावेवान्यादिशद्यानां निधायित्वं
वगतस्यनियोगांतरविषयतानस्यावकार्यद्वयसंबंधानुपपत्तेन नैव कंचक्रुद्रगपत्रकार्यद्वयसंबंधादिशक्यमवगच्छमिति स्ववं
प्रतीतेनियोगांतरमवधाने निधातुं नो प्रतिपन्नतनयादिनियोगांतरमप्रतिपन्नततोतिरोधात्तत्रावयजिशशस्येवममिद्योका
गतस्य प्रधाना प्रवांचित्वश्चाथां निधायित्वं अतस्तस्यादिवृत्त्यात्तत्रावयजिशशस्येवममिद्योका
रितित्तयमुनयतपाशाश्रुतः सधप्रथममप्रतिपन्नप्रवांचित्वं यजेरवाधिकारप्रवांचित्वश्चाथनिधायित्वमवातनमपिपश्चा
न्निधोगांतरशवायाबाध्यतततोत्रादकप्ररुणासपि श्रुतिविरोधात्तत्रावयजिशशस्येवममिद्योका
तियद्विषयनचा विरितमगतवभीत्योद्धितदं नृत्तववनप्रतिषेधमेधिकृत्यानिस्तिमाशङ्कपकारकविषयमनुवादा निधा

नैव यवसानस्यापि विचारस्य सती पक्षांगवशादप्यवसानं कस्यापि न्यायतः तथैव मोक्षवति विवृतिश्च प्रियथा कृतांगमध्ये जातिनं पथमिन होमा
दिः तस्य प्रकरणेन ग्रहणं विदेवनादीनामपि तर्हि प्राक्कृतांगमध्ये माहं क्रोत्रकाज्जनुषीयमानानां प्रकरणेनातिषेवनीयांगप्रसंगात्तत्रनेषा
मुत्पत्तिरन्यत्रोच्यमानां प्रकरणावृद्धनराज एवांगेष्वावाभां अपवर्षश्चोत्रकात्वेति स्तिन इतिनातिषेवनीयांगं सत्तस्य तावनायास्तपविवा
हारस्य अत्रस्य धृति पर्यंतो यागागाः स्ववाक्येन यजिमानं त्रैलोपादायकरात्रेन समर्पित इति यत्तद्विषय प्राक्कृतमंगं यद्यप्यत्रस्य अत्रे
सर्वसत्तस्यस्य प्राक्कृतमंगंतमभ्यावर्त्तनी निविदेवनादीनि न च त्रिप्रकरणगोचराः अस्मात्प्रकरणान्तरागमे पितृकथिदोषकृति विविधं इति तत्र
प्रकरणेन च नानाधायासेवापादुपकारिणां केवलं विनियोजकं न तत्र द्रव्यादीनामपि नापि सन्निपातिनां तेषां यथापथं प्रत्यासित्तिरेव विनि
योक्तः प्रकरणां तु स्यात्तथाप्यभात्रं त्रैलोपागम पितृधरूपता प्रकरणेन तत्र न्यस्यतु वाक्यार्थप्रशयस्य क्रियास्य स्वतन्त्रादिभंगसस्तिनेनेति म
याध्विभारसो वाक्यार्थप्रत्ययस्य कृतार्थ इत्यादिना दर्शितं न तदतिशये कार्यमप्यवताक्यगोचरान्दत्तार्थं गता तेषां प्रयाजादेः प्रसिध्यति
कार्यजनं प्रधानमप्रवृत्तिजाद्यविधेयमुपसर्जनी तत्र सकलं तत्पदार्थकं वाक्येन प्रतिपाद्यत इति ये मन्यन्ते तेषां मते प्रयाजादीनां वशी प्रार्थना
साध्यं गतान् स्वावकाशं आवाक्यं प्रधानं स्तिन प्रधानांतराच्यं अंगाप्रवस्यधेन स्यान् अथाना प्रवस्यं गतिः न कार्यमन्यार्थं न वनीति न्यायात् प्र
याजाप्रवस्यप्रधानमन्त्रं न प्रयाजनांतरा मप्यज्ञाने अनपेक्षं वसंति स्तिनेनापि दर्शयार्थमासाप्रवृत्तानसंभुमस्तैव च वक्तेन विवृतिविशेष

मेवप्रवृत्तवाचनविधिरनुष्ठापकोनवतिकथंनस्तिस्वभावात्तुनयोरितिमाध्यांशस्याविश्राधनांशवचोवनालङ्कारावमुच्यतेनेष
 दोषोवाहनाप्रमेयस्तिउक्तयानवचयथाह्योतिशमादेशमाणांतरगमास्यापिकलसाधनवविधिप्रमाणकमितिनक्तदणचैर
 वंफलस्यापितसाध्यात्वमन्यतानवगातंविधेरवावगम्यननुतिनवतितदपिनुक्तयानवेतावताविधेयवंनसुज्ञानज्ञापनामावेवि
 धियेनेतद्विषयन्याफलस्यविद्योयत्तस्यात्रिवैतप्रवृत्तप्रवर्तनंतेनयत्रप्रवमप्रवृत्तपुत्रुषोविधिवशात्प्रवर्तनंनस्तिधेयंफलप्रव
 मप्रवृत्तिर्मात्रसीसंज्ञानज्यानिष्ठोमसाधेवावगमपितवत्येवतत्प्रवृत्तिनद्विजायवचनवेषाफलेमवगाहंतेसाधनेचैउक्ताते
 सतिप्रवमप्रवृत्तएवप्रवृत्तइतिस्मान्नद्विधेयंनफलमितिखमंगानामपिदृष्टानयनादीनामपिद्विधार्थमेवानुष्ठापननवात्रि
 ताधर्थतयाप्रतिपत्त्यर्थंविधिपार्थक्यंनानुष्ठापयानिस्तिशोपार्थशेषानुष्ठानंशोपार्थशेषानुष्ठानंशोपार्थशेषानुष्ठानंशोपार्थशेषानुष्ठानं
 स्येवान्यत्रविनियोगयथाश्रुताश्रवणपाठस्यनुष्ठापवापेनत्रापिपरशुत्रस्येतसाधनवाचनमध्यप्रयोजकत्वविमर्थतर्हिप्र
 योजनशेषानिधारणस्यप्रतिपत्तिप्रतिपादनंशेषस्यापिप्रयोजनशेषस्यतत्प्रयोजनस्येवविनियोगान्नानिधारणनप्रयोजकत्वसत्तक
 मयत्राप्रवृत्तिप्रयोजनशेषस्यप्रयोजनप्रयोजकत्वमनिधारणस्यसत्तकत्वनिर्वाहार्थास्यनुष्ठानप्रयोजकत्वात्ततश्चात्रपरंपरा
 जाप्यवपानिधारणार्थंप्रयोजनशेषधारयितुंपत्रांतरमुत्पाद्यस्वाहंतत्रैक्यार्थंप्रयोजनशेषस्यप्रतिपाद्यत्वंसाधनन
 तुप्रतिपत्तिरपिधारणप्रयुक्तैरकअन्यथावेगुपपन्नसंगानूनस्यैवान्यायवाचनैरवसत्रसाधारणपत्रांत्यावर्तनं

नंजंमस्यमानंनववनाधिकारासंनिधानिविषयमिनिवत्तावन्मात्रावलोचनेनेत्युक्तंअन्यथातदुक्तार्थोवर्मणीतद्वारादुप
 कारकमेवानिप्रत्युपप्रयत्नानुवादइतिवदत्येवनाध्यवाइतिनेचन्यास्यानुवाचनकथंनर्हिच्यारयोयविनिधोगानि
 प्रायविष्पनिधानंनस्तरववपेसागानेप्रयुक्तमेवमनन्यारयेयनस्यसतिविधोसमिदादीनासंगत्वांसिधपतिननुप्रवृत्तारता
 नेवांतरगापिरोधमत्येवसमिदादीनासोमादीनामिवांगत्वांसिधपतिमथासोमेनयजेतेतिमिनिविष्पतिरेकेणासा
 मस्यविष्पतावेपितीयापाविनिष्पत्तस्यप्रधानविधिनेवविधानंप्रयोजनादीनामपिप्रवृत्तारणनेवदशप्रमाणस्ययोर्वि
 त्रियोगसतिविशिष्टप्रधानविधेरवविशेषणानुष्ठानाप्रयोजनादीनामपिर्विधिनिर्वाहार्थसिद्धिर्नार्थसिद्धिकविधिनामप्यविशिष्ट
 विधितिशेषागमास्वरतिविशेषणत्वमेवतुनर्तविधिनासिद्धपतिप्रवृत्तारणेतिवेनतस्येवविध्यधीनत्वात्साक्षात्तस्यादिसाक्षा
 त्वेविनियोगप्रकरणार्थंनवविधिविधुराणांगानांप्रयोजनापेक्षात्रिसप्तानपदोपात्रधातयमेवतावत्सासाधनावना
 याहारिनाशत्राविष्पपरितुननानन्मात्रापरितुन्यनीतिनवतिप्रयोजनापेक्षासत्यावतस्याप्रवृत्तारणनदशप्रमाण
 सयोविनियोगादंगत्वांप्रयोजनादीनासिधपतिस्मादंगत्वाविध्यार्थसमिदादिप्रविधिनातवितव्यमितिखमंगीतननु
 धुविशेषप्रधानविधिनेवप्रयोगसिद्धिस्मिन्नंगत्वाविधिरनुवादोनिधीयतेतस्मादुक्तयमुपपन्नमितिस्वमेव
 दाततत्प्रकरणमेवप्रयोजनादीनाविधियोजकमितिप्रमस्यदेरासामान्यवैजयाःप्रवृत्तिविधाप्रावसादेशप्रमनु

एतेन च स्य विषये यत्नं निवारयितुं शक्यं नैकाद्या विवक्षयथा हिनालप्रयोगानुबन्धितया निधीयते तद्धनं क्रमोपि यत्र संया
 तविशेषतावाग्नविषयविशेषणावमितित्दनुपपन्नं पदार्थनामैव विशेषणत्वात् न हि संघातः क्रमस्य ज्ञानमवगम्य
 तन हि तत्र वति त्रसंघात इति न वति तु पदार्थक्रमेणा नुधीयंत इति गच्छेत् कचन वागम्यत इति नेषरोधः संयोगव
 त्प्रथितीपपदार्थाश्रयत्वेन तथोच्यमा इत्येव पदार्थसिद्धितीपपदार्थाश्रयः एते कत्र उक्तः ॥ प्रतियोगिकादीर्घ्यादिवद्व
 त्तेषां वाप्यं हिनामः न ह्यथाः पूर्ववत् नपि परचं एकापक्षया चितरस्य पूर्ववत् तदपक्षया चतरस्य परचमवगम्यते तस्मा
 नासर्वथा संघाताश्रयः किं तु पदार्थाश्रयः पदार्थाश्रयत्वेन तद्विधिने तद्व्यादिवद्विधये इति यत्नान्निरुक्तिश्चान्नास्य
 ग्राह्यग्रहणं संतवती नितदप्यमुक्तं किमत्रातिशान्तेनात्रांश्यायोग्येणात्रिधियोग्यत्वात् नित्यचित्तिशान्तापक्षकारा
 नत्रातिशान्तमायित्वापि विद्यन्ति दादो नियोज्या चित्तातिशान्तं आकांक्षितं यत्र योगविधेन निषदाथनिर्नास्मि कर्तृरि
 तिसिद्धिः क्रमविशेषः सन्निधापितश्चासौ श्रुत्यादिनियोगिप्रत्युत्तिकमनेनान्वितं स्यार्थमनिधातुं प्रधानवाच्यग
 तएव निरुद्धाः बाधुपुषवदतिशान्तमुक्त्वावपेक्षते यस्यपि चाश्रितस्यातिशान्तमसिधय्याजद्वेष्टदनिश्चयश्च

[illegible]

[illegible]

मन्याय्यमिति ३

धातुं प्रत्नापतदेवं सत्प्राप्य दिक् सम्यक् विधेयं मुयाते ततः सोमेन यजेतेत्यादि श्रुतिप्रमाणसाध्यस्यैव सागव्यविधानं तस्य सोमस्य या
गावो योषोषाणां मित्तिराकां प्रत्यवच्छातुं तस्यापि च कति विशेषा यत्न प्रणाद्वेना विधेयत्वात् न किं विश्वे विधेयं अवशिष्ये तत्तानेव्यातिरिक्तमि
ति पुनिरुक्तं न मत्र तवना अथ विशेषाणां संनवत्तपक्षणाणां योयागाश्चोदो विधानं तत्र क्रमोपि समानं अन्यत्र च समवायस्मात् शरीके च
मविशेषात् शरीकप्रयोगावधिन्ः प्रयोगविधिरिति चरुना प्रमुक्तानां क्रमश्चिन्त्यत इति प्रयोगविध्युत्तरत्वात् तत्र मानिरूपणं कथनमवधी
तस्यादिति प्राप्य वरसो धातु रित्यादि विधेयं किन्तिरूपितं कर्त्तव्योदकतमिधो अस्मिन् पशवतसो विनयेदि क्रमाना विधीयते कर्त्तव्यं धर्तुं
रूपांतदीक्षा मित्रे तस्य विधेयं विधेयः दीक्षातावचोदकं न वसर्वेषां यज्ञमानं चोपश्रामा मध्यर्गु रितिकर्त्तव्यं तत्र प्राप्ता तस्य दिक् क्रमापि ता विधी
यते निविषय मवचं वा कस्मात् अत्राहुः अधर्तुं विधास्यपि नियम एव तस्यार्थः सर्वे हि यज्ञमाना अक्रुञ्जित इत्यादि विध्यं यज्ञमानं विधानाद
यज्ञतावन्निवृत्ताः यज्ञमानैश्च सर्वमावृत्त्यं कर्त्तव्यं तत्र यज्ञमानं कर्त्तव्यं विदाध्ययं कर्त्तव्यं तत्रावृत्त्यं कर्त्तव्यं तत्रावृत्त्यं कर्त्तव्यं तत्रावृत्त्यं कर्त्तव्यं
यानि तनादि प्रमाणं एवं च सर्वत्र सर्वेषां कर्त्तव्यं मानियमना यज्ञवतस्य धर्तुं रूपांतदीक्षा मित्रे तस्य विधेयं विधेयः दीक्षातावचोदकं न वसर्वेषां
यामहाधुः कर्त्तव्यं नियमपतशतेन दिदमउत्तं यदि चोदकं न वरु विराषो दीक्षायां नावगम्यते तना कथनेनापि न वृत्तं शतेन धर्तव्यं

२०
 तत्रागते। अथपेगप्रयोक्तृशब्दादुविधेर्विशेषतां। अपचक्षप्रवर्तकश्चनावस्थविशेषयथातस्मिन्पर्थकर्मस्थरूपपरत्वेनवतितथाविधमव्यप्रतिप
 निवरादेवतीद्विषयस्यकर्मताः प्रमाणांतराप्रतिपक्षिकल्पनादुत्पादकचसिद्धिः। तद्वत्तद्विषयस्यप्रवृत्तसाधनत्वंकृतवदुपकारकत्वंवाक
 ल्यतद्विनिविनियोजकत्वंप्रवृत्तसाधनवकर्मणिपुत्रपस्याधिकारः। मित्यसिद्धिः। तन्मधिकारोपिविधिप्रसयएवस्थरूपोचयप्रयोजकत्वमिति
 न्युत्तं प्रमेयवदुविध्याद्विधेः। आनुविध्यविधिशास्त्रोहिप्रवर्तकैकरसविध्यात्मानमतिधत्तेतद्वत्तानुपपत्त्येवतस्त्रयकल्पयतीतिप्रमेयवदु
 धयसिद्धिः। ननुस्थरूपोचयवदुविध्यं। आहवविधात्रीचरतीयात्राप्रयोगोयन्नित्यंनइतिचउशयेपित्वेत्तस्मिन्वावेरुकिंमिद्विचक्षितं। १
 कश्चयवयवैवापिचक्षित्वापिचक्षित्वा। अन्तिहोत्रंजुनेतीत्यत्येवपरत्वंसमिधोपजतीत्यत्यत्रिविनियोगपरत्वं। अस्मतिविधोप्रकरणाविनि २०
 योगास्त्रिहिरितिप्रयोगेववर्तितं। अतोतिष्ठोमनश्चार्गातामायुजेतेतिविनियोगाधिकारप्रयोगपरत्वं। तसोमनयजनेत्यनेनेवावातवावउ
 श्चिदायजेतप्रभुतामवृत्तिस्तुशयपरत्वं। अस्याप्यन्यतसिद्धेः यथावविनियोगेन्येपिविधेः। अस्यादीनांविनियोजकत्वंसिध्यतितथाप्र
 मेयानिहिरितप्रवृत्तमनुसरामः। तदेवउविधिष्वनेनपुत्रुषार्थस्यताव्यवेवधारितेतद्विशेषापेक्षायांकामसंबंधावातप्राधान्यस्यस्था
 दत्तव्यत्वंपुत्रुषापसर्जनस्यापिचवर्तितं। अर्चपक्षइवसाधनत्वंनहिपूर्वपक्षपिधार्गिकामराहः। उतपक्षएवितुष्टास्मिन्प्रवृत्तस्यक्रियासा
 ति-
 त्वरोपेउ

गतिविध्यापारएवविंतिन। अत्रापिसर्वानिननचक्षतानेव। सत्यपुत्रयत्रापिप्रयोगविचारएतकिंतुतत्रेवेषामागानाविमर्थप्रपेक्षको
 नवतीतिप्रयोगविशेषविचारकृतः। इहउकिंमिमांसीतिशिष्टंप्रयोगविधनइतिप्रयोगविशेषविचारकृतितनज्ञातनदः। तद्वत्तंपंचतज्ञापाका
 र्यवर्गानिरूपितेकोचननाक्षिपेयतइतिषष्ठेनिरूप्यता। निरूपितेननुद्ययेरावपंशान्तिनिरूपणोमेस्यांनिरूपितायांचनदधीनाधिका
 रधीनघनवगतनुशेयतछत्रिः। स्वगंतुंशवपातयोचाधिकारिनिरूपतामितिचनवत्यनुशेयप्रतिपादकस्याध्यायपंचकस्याधिकार
 विचारकृतुवेनवेकास्पेवाध्यायस्यरुतुवंतमृधातस्याप्येवकार्यप्रतिपादकस्यप्रवृत्तवद्वकस्येवात्रपदप्रत्यपपत्रएवस्याप्यध्याय
 स्यनानावयवसंघातात्मकस्यएववायापधानादेवेकत्वंतद्वदध्यायपंचकस्याप्यनुशेयप्रतिपादनादेकचमापादितस्याधिकार
 कृतुचमुपपन्नप्रथमतावदुपाह्वानवेनाधिकारसुज्ञावः। प्रतिपाद्यते। तस्मिन्कस्यासाविति विचारः संतवतिनान्यथेतितु
 न्मर्गमायायजतेतिप्रवृत्ततावापेक्षिणीसमानप्रदापादानचक्षता। अत्यपनीतं। चोपसर्जनंभात्रयमेवपदातरापनीतपुत्रुषवि
 शेषणीततयगप्रकाणननाव्यत्रतस्वीकरातिअनेवचिगास्वलीयस्या। अर्गाशहस्यसुखसाधनप्रव्यवचनवावद्वयस्यवर्षा
 र्थवेदव्यार्थवर्तकर्मणिहृदयार्थवेदव्योपकाराभावात्स्वार्गादिद्व्योपायोगंजुयादितिवाक्यार्थविमर्शश्चकर्मजुर्वातास्य
 अनन्योउ

२२

२२

परः किं दुर्गार्थं गुणप्रधानं नो वेदु विवाहं अत एवोक्तं विंशतौ गुणः कर्म प्रधानं उक्तं कर्म गुणः स्युः प्रधानमिति किमिदानीं शोषितं पठ
 कामस्यावयवमिति कथं तर्हि राजा राजस्ये न भवति राजा राज्यकामो यजेत तस्यादिभिराज्ञा विरोधेन शोषप्रतिपादकेन कामशब्दस्य सामानाधि
 करणं न भवति न यो रपि कर्तुं पराजयं न कर्तुं न हि शत्रुं च पठ कामस्यावयवः समस्ति न च यत्कर्मणा मुपस्योपकारस्वार्थं न वतीत्य
 वमर्थः मतिनस्तन्नातव्यं द्युधितेनाशितव्यमिति वदन्ति च न हि रतीया अत्याविस्पष्टोपि कर्तुं चेति हि ते शोषितं मेव मतिना दत्तं तत्तत्तत्र
 स्वार्थकामादेः पूर्वसमन्विता सारकल्पवार्त्ता च यस्यानभवती ति कुत एतन्नो हिनर्त्तवान् यशोपि जावस्य परिपंथी सर्वकारकाणां
 शोषितं लनतः प्रयाजशोषादीनां प्रागेव दर्शयन्तोक्तं यत्तद्वचं तर्हि द्वितीया शोषितं न हि रतीयादयस्त्रयशोषितं न कथं इति
 विरोधसिद्धिः उच्यते साध्यसाधनानां प्रतिपादनादुपपन्नो विरोधः द्वितीया हि साध्यजावं प्रतिपादयति साध्यं च शोषितं धन्यासन्नं
 न साध्यस्य शोषितं स्तवति तेन तद्विधापि न्यायिती यथा तद्वगतिर्युक्ता रतीयादयस्त्रयशोषिता च प्रत्यायनसाधनज्ञानि यानां
 शून्यमाणा तयोः तयोः रतीया प्रतिपादितसाधनतावस्ये तशोषितं न वति तत्र साध्यं च मश्याति हि तन्मपि कल्पयितव्यमिति
 विरोधसिद्धिः तेन कर्तुं शोषितयोः राजा राज्यकामयोर्विधिबलेन च राज्यकामस्य शोषितं राजा कथं कर्मसंयोगान्नापेन साध

नवानुगुणपारतरेष्वमेव न वति शोषितैश्चिन्तितो ज्येष्ठे नानुययत्त कामस्यो च ते सोपिविविच्यमानो शोषितान्तरावमथोक्तं वति
 शून्यमाणा कर्तुं शोषितयोः राजा राज्यकामयोर्विधिबलेन च राज्यकामस्य शोषितं राजा कथं कर्मसंयोगान्नापेन साध
 त्वाव्याप्यते यच्च एवं कर्तुं न हि रतीया तत्र कर्तुं नियोज्यते शोषितं शोषितकारिते स्वार्थकामस्य कर्तुं शोषितं प्रवृत्तीकृत्य निपाज्यते ना
 त्वयः सिद्धं तीक्ष्णतत्र तिष्ठत्यदृशं भिन्नो विरोधः शोषितं शोषितं विरोधः कणाचरस्य नेदं वक्तुं न क्षमते तथा हि यो ममेदं कार्यमिति बुध्यते स
 नियोज्यते तत्र शून्यमाणा यजेत तन्नेन स्वार्थकामस्य दंवायमिति प्रतिपादयितव्यं स्वार्थकामस्य कृत्याप्याप्यमित्यर्थः सा हि स
 सोममेदं कार्यमिति बुध्यते यच्च यस्या कृत्याव्याप्यते तत्र कर्तुं कर्मवत्तथा तावार्थः तस्माच्च राजा राज्यकामयोः कर्तुं नानुयय
 श्चा राज्यकामस्य नियोज्यते राजा स्वकर्तुं नियोज्यते विरोधः एवं समर्थपितव्यः कर्तुं चेति चारान्यकामस्य शोषितं कार्यप्रतिशब्द
 शोषितमिति नुवाच्यते नानुययानि यो ज्येष्ठं न शोषितं न किमिदानीं कामशब्दकामिनः कार्यविषयावधि न प्रतिबोधयति
 तस्वार्थकामयोः कृत्याव्याप्यते तत्र कार्यमिति यच्च एवं वक्तुं न क्षमते तथा हि यो ममेदं कार्यमिति बुध्यते यच्च यस्या कृत्याव्याप्यते तत्र कर्तुं कर्मवत्तथा तावार्थः तस्माच्च राजा राज्यकामयोः कर्तुं नानुयय
 वचनं बुध्यते कार्यमेतदिति ननु ममेदं कार्यमिति मश्याति द्वयस्य संबन्धस्य नियोगेन सहान्तरः वस्य विदना वत्तनश्च निपा

२३

विममेदकार्यमित्येतादृशेवावगातिस्मादकार्यमेवपतिपुत्रपुत्रपुत्रोपिचित्रनियोज्यचंशेषतुंरुवर्तुमित्येवमेवविद्वेकोवेदितव्या
 वंरुसंबोधनवित्तिकेनियोज्यप्रमाणमित्युक्तंअतीवनीविरुत्येवमादिद्यनीदादीनांकृतिप्रोत्तिवाक्यार्थवाप्रतिविचित्रावत्
 अत्रापिवाचनानियोज्यचान्तराविध्यर्थकार्यरूपेस्याधोपिवेतनियोज्यताप्रवर्तनान्तरुक्तुप्रवर्तनस्यनियोज्यताप्रवर्तनान्तरा
 हमितुंजयमित्येवंविधांतुसंवल्यमळात्माविधिरितिनवतांसिहंतसचप्रवर्तनान्तरमिवनाचनापेक्षतेप्रवर्तनानियोज्य
 तत्रचामिकासराष्ट्रकिंभाव्यभावनापेक्षितसमर्पयन्आहोस्थिरविध्यपेक्षितनियोज्यतयपक्षानुपपन्नचरुपापातात्रुपनर
 रूपेणान्यतरसिद्धिर्वाह्यार्थकलेकर्मयपतवर्धनियोज्यसंतवतीतिफलेननियोज्यसिद्धिर्वाकामस्यचान्तरफलेकर्मणि
 निपाज्यवस्तवात्रनियोज्यविशेषागकलसिद्धिरितितत्रस्याविकामराष्ट्रस्यपुत्रुपवयनवात्रनियोज्यपरतैवयुक्तैवत्येतेवि
 धेरपेक्षितसत्यनियोज्योत्तवसोतवा।अवधारयितुंशक्यकयस्यचान्नियोज्यतापद्यपिफलेननियोज्योत्तवसोतवापिना
 सावमुद्येयवगविधारणाप्रागवधारयितुंशक्यकयस्यचान्नियोज्यतयचस्यतस्मिन्नुद्येयवगविधारणाप्रागवधारयितुंशक्यकयस्यचान्नियोज्यतयच
 सुयावधारणाधीननियोज्यताप्रागवधारयितुंशक्यकयस्यचान्नियोज्यतयचस्यतस्मिन्नुद्येयवगविधारणाप्रागवधारयितुंशक्यकयस्यचान्नियोज्यतयच

२३

प्रवर्तनम्

ममयोमप्रथात्रतथानियोज्योपिफलेननुप्रागेवांशान्तरसंबंधाद्वगंतुंशक्यतश्चित्तपरमेवतुंशक्यतेतस्मिन्नंशान्तरावधारिते
 सर्वविशिष्टायांभावनायांतत्पक्षमासंतवन्नुद्यानसमर्थपुत्रप्रविधिनिधुंनेआह्यआंशान्ननित्यांभावनायांसुगपक्षपुत्रुपनियो
 गद्विद्विन्नियोज्यान्तरावधुपुत्रपरतैवकामराष्ट्रस्यकिंतुफलेविशेषपरतैवमेवतथाहितिधितरवावगम्यतेअस्मिन्निधुंनेविद्वि
 धांनियोज्यसचासोपोधस्यवाधारास्यराधीनसचायव्यापारकश्चिन्नियोज्यतुंशक्यतेसएवश्रीयोमप्रनायकलेविशेषतांरुं
 अनिलषतीत्यवधानेफलेविशेषमात्रेचान्तरातैतत्परतैवमेवमगकिमराष्ट्रस्यतवतित्तुंशक्यनियोज्यतेनस्वार्थमतिवधत्तय
 रउत्तरोपिवेतनेतिविंतायामशक्यावगमनियोज्यपरित्यागेनशक्यप्रतिपत्तिविशेषप्रतिपादनमेववर्तननियोज्यवधेविच
 त्रान्तिविशिष्टस्यानुष्ठानोपयोगिनीसान्द्रविचोपयोगिनीअननुष्टानुचरिद्विचित्रावशक्यानामनधिकाराजस्यचरुवरीरु
 नस्तित्राज्ञत्रमधिकारांतपातितद्वयत्वेरप्यधिवाररूपशेषिचाननुप्रवर्तनशक्यतरतांनिरूपणास्यपुत्रुकावचरुवरीरु
 पीयतुमितिशेषितेनवस्वार्थकामस्यात्रयसयफलेविशेषपतिपतिप्रवृत्तितस्माच्चगादिफलेनोद्येयवगविधारणकर्मणिपुत्रुप
 स्यसिद्धिधिकाररतितद्विशेषनिरूपणमास्त्वयंतत्रप्रधानवक्तव्यसर्वेषामेविशेषणाधिकारावगमावतनुसारणांगानीविनिपा

२३

दि

गयेयधकोतिकर्तृमत्तयुपदिशितधयाध्वसंस्तमां सानामवधानेवधारितो। सुवेगावधतीत्येतसामर्थ्याद्विवेकाचरं तथा धार्मिका
 यथाश्नसर्वेषामधिकारवधारिते सत्यंगविधयसमर्थगोचरानवतितेस्मात्त्रिगारीनामप्यधिकारइत्युक्तं निधीयते नित्यवदंगाना
 मन्वयावगमात्प्रसासेकवैभवेनैकाधमप्रागावधंगोपनस्येव फलसाधनवन्नान्यादृशस्य न चैककार्यविधादेकोपकारजनकयादंगा
 नां ब्रह्मियववधिवर्ये सति येन केन विदंगेनापि शुक्तं प्रधानं फलसाधनमप्यात्र मेवैवावः न स्वकार्यमात्रं विकल्पे ह्युक्तं हि निरपेक्षा
 णामेकोपकारसाधनवन्नवसमिदादीनामेककार्यं च परस्परनिर्पेक्षे समिदादिविधितिः यथा गोवावांतरा ध्वस्य उपकारपाक
 ल्यनात्र यथाह भाष्यकारः न च यस्मिन् संबन्धेन क्रियते तत्र नूनं वा संबन्धेनेति न मु सर्वे रगेरेकोपकारः क्रियते इति दर्शनाच्च यमु २६
 पकारनेदाभ्युपगामः सत्यमेक उपकारेन उतत्र नेरपेक्षं यदि हि पूर्वप्राप्तिमुपकारमुदिरपतसाधनवन्नवसमिदादयो विधीय
 तः र इते सर्वेषां नेरपेक्षेणातसाधनवन्नवगमाद्विकल्पः स्यान्न च तदस्ति तावत्पर्यमोत्रे पांगे प्रधानाविते शुभश्चादुपकार
 कल्पनादिति प्रागेवापपादितेनासदोषदुष्टविकल्पपरिहाराय समुद्दितांगविशिष्टतावना विधाना सहैव सर्वेषामेकोप
 कारसाधनवन्नवगमादीनामिव फलसाधनवन्नवसमिदादीनामवगम्यते तेन यत्रैकार्थ्यं न तत्र नेरपेक्षं यत्र नेरपेक्षं न तत्र

नि योगं प्रतिनिगो ज्यै स्वरो विनमस्य सर्व प्रधानवत्तथा हनियोगात्पि हो सर्वं तदनुपुत्तमिति केनेनैव त इति किंतु हि कृतिप्रतिशेपि
 येनियोज्य वैताचप्रतिशेपवैक र्वमिति तेनात्मार्यं कृतिव्याप्यकार्यं च ध्यमानो नियोज्य न त्प न्यते ननु कार्यमेवात्मार्यं तिनस्य र्गवा
 मायते तेत्यस्य कार्यः मागावधित्वं धार्मिकामार्थकृतिव्याप्यं कार्यमित्यर्थः तेन कार्यं प्रत्यक्षयोः कर्तृनियोज्ययोरोषत्रेस्येव इति
 प्रतिशेपशेषितेदाहैकं र इति नोपि नृथेव क्लिपति तथा हि कृतिरिति कृतिरिति कृतिरिति प्रशान्नान्यरोषत्रे मन्त्रतेनार्थे तच्छेषने स्यान्नक्षरेणान
 वेदिदेन खलु नियोगशेषततो निधानत एवावगम्यमाना कृतिः शुभशेषतावमनुन विमुम इति अन्वार्थस्यान्यार्थवानवकल्प
 ना इति दित्तवत्कार्यं शुभस्य शेषातव इत्तु सक्षरेण कृतेरपि संशयशतामिव कारकधारैता पूर्वशेषता शुभशेषवत्तव
 नान्यपथा न सत्यपि नियोगस्यापुत्रुपार्थवैकल्यस्य तच्छेषतावत्तस्यापि नृथेव कृत्याव्याप्यमानवत्तद्वारेण कृतेः पुत्रुपशेषता
 न विष्यतीति वाचा न निमित्तकानि प्रधाधिकारयोः न हिन च प्रजोत्तरमप्रियद्वारेण कृतेः पुत्रुपशेषता नृथेव कृतिवत्तत्रापि निमित्त
 वानुनिषिध्यमानं निमित्तवत्तदानीयोज्य सकथमाना र्थकृतिव्याप्यं कार्यं जानीयात्तस्मान्नि योग्यपस्येव कार्यस्य पुत्रुपार्थवैम
 जशो न्यपेक्षं नृथेव तन्न सत्यार्थवत्तद्विदपि ममेव कार्यमित्यवगंतुम इति यदि नेवैकल्यस्यापि तर्हि पुत्रुपार्थनानवत्तस्या

नतत्प्राप्तिः सप्रमादिभ्यः विशेषावित्यनेन च तत्राद्योच्चारणेन व्यवहृत्यार्थमाणां प्रतिपाद्यनेन स्यादिति हेतुविचारः कर्मव्युत्पत्त्या नान्यथेति
तत्र दर्शप्रमाणमासादिप्रकरणपठिताः प्रयानादयस्सर्वथागोचरोपदेशनसंबन्धं लभन्ते वा विशेषाः सर्वे च यामेष्टा निहितः कथमिति क
र्तव्यता हितो रणस्यानुयादिणीतेन संबन्धुमर्हन्ति न च नहि दीयमानं फलं प्रतीति कर्तव्यत्वेन संभवं भवत्येवैव व्यापनेन स्माध्यागे फलं प्र
तिविहितेन नुमितेन वाक्येन यागमनुवादादमविधीयते ततश्चाविशेषाः सर्वे च यागेषु विहितान् च तिननुप्रकरणान्ता नुमितेन वाक्ये
न प्रकृतस्यैव यागस्यानुवादात्कथं वा रिक्तवत्नेष्वप्यवधारणान्ता नानुमानादपि यजिज्ञाथे स्ये च प्रधानानुवादकस्य परिकल्पनाते
न कस्यैवैवात्र सर्वथागानासुनुवादात्तथैव दर्शप्रमाणमासां यजेतस्यैव मुद्रिपमानस्य विशेषणो संज्ञवा श्रवार्थ ईर्मा इति पूर्वपक्षः सिद्धं
तस्मात्तत्रावने च प्रत्ययार्थः करणविकर्तव्यता विशिष्टा विधीयते तस्याश्च स हतान्य रूपया प्रवृत्ता शोभता इति न ह्यसाधितः तत्रैकस्यापि
त्रिकर्तव्यता विशिष्टा यामन्यस्याऽतस्त्रयप्राप्तिविधीयमाने वहितान् च नात्रितिरंशोरप्येव रूपेणासंबन्धेनैव मननेनैव ज्ञेयं इति तस्या
त्रिविशिष्टाया विहिताया गत्यादनुवाये कलायनीन्यायेनागानां परस्परसंबन्धः यथा नृएव तत्रावनेन यागान्त्रयाप्येवाः परस्पर उपकारो
पकारो यथादनुवायेन च तत्रैव त्रिगद्यपिकरणानुयादिण्येव त्रिकर्तव्यतानयापि न तनसादात्मीलधनेन हितवती कृत्या गइति किंचि

[illegible]

दधिभक्तिके

अनुसूच्य विना विधाने

[illegible][illegible]

सार्थः प्राप्यते तथैव तेनामराद्यनयामिथः संबन्धानाच्चादौ चैतौ वतादर्थान्नियारक्तप्रदासणा मणितक्लपनपास्यादेवानुष्ठा
नयद्युक्ततेनाचरपभाक्का कारसाधनचुंगानातेनोपकारसाधनचनकल्पयितव्यमिति प्रकृतो तद्विषयमुपकारकल्पना
अपेक्षितवारप्रधानस्य लुपकारोपेक्षिततेन प्रकृतो रोषाणांतज्जनकचंकल्पाने विवृतो कल्पार्थांगजातेन नितेनेवोपकारे
ताप्रधानस्यनेराकांस्यान्नाश्रयकारकचपरिकल्पनंनुमाथानामपीतिनेतस्मात्स्यधनुपकारकाणामंगद्येसत्येवप्रधा
नापेक्षानिवंधनंतज्जनकचपरिकल्पनंतस्मिन्प्रकृतोपकारासुविस्तृतिश्रुतदपेक्षाऽनावादप्रवर्णामपिआमन
लमादीनामवघातवशज्जनकचपरिकल्पनाकथनावादन्युपकारकचनानुष्ठानंनसिधेयस्यतेषांचयनानर्थक्य
तयादल्लानंचोदकस्यनुनानर्थक्यमसांतरेष्टापेक्षितार्थ्यादित्कथ्यतेतद्वदुक्तंअत्राप्यानर्थक्यात्तद्विसर्जपदार्थवा
धारणाप्रकाराद्योअर्थपदार्थप्राप्तिरतिमतापुनरपिशाम्प्रोवपदार्थानांविधेरिष्टत्वात्तेषांचसामान्यरूपानावात्ये
सकमतिदेशादवघातस्यापिशाम्प्रमननुष्ठानेनर्थक्यस्यात्तद्वदुक्तंस्यानतिदेशाननुष्ठानेनानान्यागतिरिति किंतेका
ममनर्थक्यंनवतुनेतावतानवगतोर्थःशक्यःकल्पयितुंनस्यत्रविंशद्विपकारजनकचप्रमाणासन्निनचगयानुपपत्तिरवप्रमा
णमलनुपकारिणाश्चनचतिमतेकप्रकृतितद्वचनारन्यथाप्रकारकचनसंनवतिसिधोपकारकचंचार्थत्वापानस

नवतिस्मादननुष्ठानमिति चेत्तदुक्तोत्रं प्रकृतिचरं गन्तव्यं धातुस्य कर्मत्वमुक्तं विदधन् नमपपातां स्यादिति किंच शक्यं बाधे ऊशानाम
नुष्ठार्थानां किमित्यनुष्ठानप्रत्याक्षानादिति चेन्न तेनाप्यंगानां च तेषां प्राप्तेना बाधिता गता च योः ऊशारायां विकल्पनस्य नानुष्ठानं
कथं शक्यं न बाधनं न च कथं योऽप्युपदेशातिदेशयोः कथं विकल्पः किंचोपदेशनातिदेशाबाधयत्तं अमिति चेन्न ननु हि ऊशानामपि
त्वमहितप्रमाणस्यातिदेशस्य बाधितत्वात् अथानातिदेशस्य बाधनापि विकल्पः अथैकमुच्यते सारपिनैकाध्यात्रैक्यं तत्तुल्यं प्रमा
नत्वेन नानुपसंग्रहद्वयानुष्ठानमिति चेन्न ननु मुक्तमंगत्वा बाधादिति ब्रूमः न स्वल्पं गन्तव्यं उपकारसाधनयोः ऊशारायां विशेषप्रती
तिः येन द्वितीयस्यापि च शरं कृत्वा पुनश्च स्वल्पं वागतां गता च नानुपपत्त्यर्थं दृष्टमदृष्टा प्रयोजनं परिकल्प्य प्रकृता विविकृता
३३ चपि कर्मत्वात् वदन्तीत्यादीनां प्रयोगान्नानुष्ठानकृता बाधा सिद्धिरप्यबाधाधिकरणत्वात् बाधश्चकार्य निरपेक्षात्ता प्राप्तेष्वपि ३३
न्यतेस्त्वेवं तदोषपरिहरार्थं द्वितीयपक्षमवर्त्तयन्त्याकार्यधारणे वागानां प्राप्तिः न च तत्राणां मिति प्रयादेन न तद्विद्वत्कर्मत्वम्
तः प्राप्तेः संनवतिदाशतावाक्यत्रयस्य धातुं न प्रक्षिप्तं तत्र नैव धारेण प्रविशतीति कुत एतन्मोखलु आर्द्रविधेः नुरागो नवति
अथमात्रविशेषजराणां प्रत्यभवत्तन्नं प्रमाणापि नरेषामनुमानसिद्धिनामविशेषप्रत्यक्षेणाप्यनुमानस्य बाधितत्वात् प्रमा
णयोर्द्विषयव्यवहारान्तरां अन्यतरस्य प्रमेयापकारान्मिथ्या च प्रमेयानप्यनुष्ठानं ध्याय्यार्थं योऽकार्यसाधनत्वाविशेषा

इति शिष्टं कार्यं निमित्तमनुष्ठानं विधिर्हि साधनं प्रसाधनेन नुमानमाश्रित्य साधनं च यद्यपि कुशलाभ्यो रंगत्रा विरोधस्तथा
रसनताया विशिष्टमिति नानुष्ठानाश्रयकश्चिन्नविशेषः तस्मादुनयस्याप्यनुष्ठानान्नामननुष्ठानकदाणां वाच्यतथा नाप्यनुष्ठाना
तद्वत्प्रतिषेधप्रसूविकल्पमन्यतत्परिहाय प्रयुक्तं दासस्त्वोदकस्याश्रितयद्युच्येत अनारम्भविधेः सामान्यस्योपदेशा
तद्वत्प्रतिषेधप्रसूदासोक्तिस्तित्तिनातिदेशस्य तिकथं तर्हि प्रयोगपदेशग्रहणं पायचिरोच्चादनाचरणीयमिति चेन्न अज्ञानमहा
मोहसमाश्रयत्वेन तवतयदेष्टव्यमज्ञानमृषाचारोपपत्तिनद्यायापलोधेस्यप्रदिष्टमतिदिष्टमित्यनेन कश्चिद्विशेषवत्
हं यो ह्यनपह्नयोरपि प्रमेययोरिदं प्रबलं प्रमितमिदं दुर्बलं प्रमितमित्यनेन विशेषणानुष्ठानाननुष्ठानेन च तत्सता
राक्षसि न पञ्चसतापन्नारादनुमिमाना नुमितं हि वा पाकार्थी द्वास्तु मुपधावुत्तथा यज्ञेषु ये यज्ञा मरुचरोतीत्यस्यासा
मान्यविधेन नुयाजेषु यज्ञा मरुचरोतीत्यन्ता विशेषप्रतिषेधादाहवनीयव्याख्ये वे विशेषव्याख्यातयदविधायिना ध्वज्यो
प्रतिषेधे सत्यननुष्ठाने यज्ञा मरुचरोतीत्यनुयाजेषु यज्ञा मरुचरोतीत्यनुयाजेषु यज्ञा मरुचरोतीत्यनुयाजेषु यज्ञा मरुचरोतीत्यनुयाजेषु
धे सत्यननुष्ठाने सत्तत्तीति प्राप्तिरित्वा धितव्या यत्र वं सति प्राप्तिरित्वा धनमनुपपन्नं तोत्रीयद्वारा मिक्यारविशेषादित्तत्रा
निश्रियते साधारणस्य शास्त्रस्य विशेषविषयादिना। संकोचकृत्प्ररूपस्य प्राप्तिरित्वा धितव्या यत्र वं सति प्राप्तिरित्वा धनमनुपपन्नं तोत्रीयद्वारा मिक्यारविशेषादित्तत्रा

यत्रिभुधनेनैव निवर्तते न नृपेन शीघ्रेण पुनः प्रसरादप्राप्तवाधतमुदाहरति यत्र नृपस्यैव शास्त्रस्य सामान्यदोषो वि
शेषानुपसर्गः। कश्चिद्विशेषविषयादिना प्राप्तिरपो घनेन वध्यानि बाधो यथा प्राक्तनवेदने सामान्यविशेषनित्यनेमिति
कचत्वर्थद्वयुपायार्थो वापि यत्प्रवृत्तयस्य सावधानानिवृत्तकारांगप्रधानमरुमबाधप्रप्राक्तनास्थिमनिप्रातिस्थिकेन
त्वरूपेण बोद्धव्येति कुतो प्राप्यते इदं निवृत्तकर्ममिति कथं तर्ह्यथा प्रवृत्त्या बाधार्थे साधितं तथा विस्तृत्यापीति तथा
नावश्यते रत्नपदार्थे कथा सर्वधर्मान् स्यात्संपादयितुं वा न्यमनान्यथेति तेषां तत्साधनत्वेन सामान्यरूपेण प्राप्तिरवि
शेषेण प्रतीयमाने यद्यतीतिरविशेषेणापत्ता तासती पश्चात्तत्परार्थनिरूपणावसरस्तथा देव्या साधनमावाप्तं नवप
क्षलोचनया त्रांती विपुलेन चेतनाननाशास्त्रस्याप्रामाण्येन तस्य विषयविशेषमात्रपरिहृत्य नाहं प्रवादादृशनिनदिसा ३४
मान्यमात्रोचयना सर्वविषयवहिस्यस्त्रस्य चोत्पावाम्यते न दर्शनाशुनायमस्य विषयो न्यविषयमेव तु शास्त्रसामा
न्यमात्रोचयनादोषात् एतद्विषयं नान्ताभ्यवसितमिति मन्यते तेनार्थलोपायत्यान्तानात्रप्रतिषेधाच्चोदकसंकोच
तथाह्वनीयविद्यापितः सामान्यशास्त्रस्यापदविधापिना विशेषशास्त्रोपाहोमांतरविषयवैकल्यनर्पाचदस्य नित्य
स्याविशेषविहितस्यैव विषयकत्वात् नैमिषिकेन साधवश्येन वगांतिरविषयवैकल्यद्वयस्याधिकवर्धस्य पुन

धायाः पूर्वबाधः तेने हि ध्रुवर्वविधानं प्रधानं वाचा विरोध विषयं न त तित देवं सर्वत्र विद्यमानस्यापकस्य शास्त्रस्याधिबोधेन प्रापकवे प्राप्ते
 धावि विरोधे प्रापकचापबाधः स प्राप्ता बाधः युत्र कुल्यनीयस्या लब्धात्मकस्य शास्त्रस्य कल्यनानि मुखस्य शीघ्रता शास्त्रात्तद्विष
 याप हारा कृत्यानामृद्धिनिवृत्त्यतः विरोधः क्रियते तत्रा प्राप्ता बाधः यथा अतिरिक्तादिभिरनर्थे च प्रमुपतिष्ठत इति शास्त्रस्य सक्षियस्य प्राप्ता
 स्पे प्राप्ता एव प्रमुपतिष्ठत इत्यनेन बाधः स्यान्न हिलिङ्गमस्त्वैतत्त एव प्रमाणात्तत्कल्पितेन उक्तं निरवप्रमाणात्तत्कल्पनाया मपि न न
 न्यात्र प्रमाणां किं पुं मंत्रावां साक्षनाथं तत्र माणां अति कल्पनेना वान्यत्र नियोगेन प्रत्यक्षं तत्ति अति तेन प्रत्य भेता शास्त्रात्तत्सा
 कांक्ष मंत्रातिगपरिक्लृप्ता अति विषयं मंत्रा एव तयो पक्षात्ते विनिमुज्य मंत्रं निराकांक्षी कुर्वता कल्पना मृद्वनृताकांक्षान्तिरुक्ते
 ३५ तिनतदधीनात्मकानां कृतिनुमंजितुं ममते एतस्य वाप्य प्राप्ता बाधो ह लब्धः तदुपपन्नः प्राप्ता प्राप्ता बाध विवेक प्रत्यक्षे कदेशि म ३५
 त एव प्राप्ता बाधानुपपत्तिः न हितव्यं विप्रामंत्रा बाध्यते अंगं च प्राप्ता न बाध्यते यच्च नुष्ठानं बाध्यते न तत्रा मिति न प्राप्ता बाध संनृवः
 तस्माद्यथोक्तमेव ज्यायः यत्तु कुरु प्राप्ता बाधो ना के विद्यते यितु म हती तिसृष्य मय मेवा स्पष्टता वः स प्रवलेन हनुना बाध्यते सा
 मान्य शास्त्रमिव विशेषरा स्रेण तद्वर्जवनाद प्राप्तिर्नोदकार्थका स्यादित्यपि स्थिना च त एव कृतिपय विषय च मां शं कप निराकृत
 मिति वेदितव्यं यद्यपि वाच नकारण दोषे ता विध्या च सा मान्य शास्त्रस्य पक्षे यितुं वाक्यते तथा पि बाधकेन प्रत्यक्षां तरेण तदुपपन्न

लं तवति ह्ययमपि हित दुपलभता चे नोक्तं यत्तदुपकरणं यत्र च मिथ्येति प्रत्ययः स एवा समीचीन इति तत्र वैदिके सुप्राप्ता बाधेषु संनृवा
 र्वा बाध कथं परवत दुपलभतां नकारण दोषज्ञान मसं च वा र्वा रुचयनु कारणा दोषज्ञानं द्वितीयमुपलभता मुक्तं तत्रोक्त विषयवा
 न्नवेदे संनृवती तिनोपपन्नमिति कथं पुनरुपलभता न मिथ्या ज्ञानं न्यत न मित्रा बाधकेन मिथ्या ज्ञानं जायते ज्ञानस्य मिथ्या स
 तस्त्वममोक्षापयति तज्ज्ञानमुकारण दोषो देव सत्यमेव मेत एव अत्राधिकारण दोषो विद्यत एव यद्यप्ये नुपेयस्य वेदस्य धनि
 गतः कश्चि दोषो न विद्यते तथा पि प्रतिपत्तरे व सामान्या पक्षे बुद्धिग्राह्य अपवादातिरूपणान्या याज्ञा सैन्यः भाषाततो मिथ्या ज्ञानं
 जायते अत एव सम्पन्न्या यतिरूपणार्थं धीमांसा गार्थमर्थवत् न च तिन वा र्वा दोषो बाधा र्वा शा गं गुत्य व शं ना दिव तिरुपपि नु
 यावपद्रति बाध वै कोपे उदाणी यव मिथ्या च स्यानि हितमिति सर्व म च दातं तशि हं यदेव मिति निश्चितं ज्ञानं कारणा तरेण मिथ्या
 तिकल्प्यते नास्ति नुष्ठानार्थानां सोदक वयनं लुप्त प्राकृत प्रयाजतं न चोदक शो दयतीत्यादिना ध्यातिना शा दपि नुष्ठाना नपे शोपस्था
 दिति तत्रा विनाशा श्नु गार्थ प्रत्याप्तान् प्रति विहृत्ता गे लपथो दकस्य मनुवा ठनं कुरु मका दिभ्यु हं त्या दे र्ना ग र्वतया विप्रिया नि
 यमा एह हि हि कृति यमा न्नस्य रूपतः तत्रे तस्या र्वा यदपि कुरु लहं ति दर्शार्थं न प्राप्यते तथा पि नियमा दृष्टा सिद्धये किं न प्राप्यते तित
 वं न तस्या ज्ञा संनृवा र्वा त कल्पते अवधाते न व निष्पद्यमाना स्य दुका अग्रवस्था यती तिन वे व मिह संनृवती ति अप्योजनवा

शोयत्रदनुवादेनसंयंतर्कनालिधीयतेक्षयमेवावहृन्नात्रानोनावस्तान्गृह्णातीतिनानिर्मुक्तनादिस्योविउषीकरणापंस्वाहृतेनपेष
 लोकाव्यातंतस्यापिनियमेनाप्राप्तवधावेनापिविनिर्वाहंतुआश्रुतीनिर्वातेनदेवाकंसःप्रथमंतावतागडाशोविनिर्मुक्तततस्त
 स्यपथान्कथंविदुपादानेप्राप्तवधाविधिब्रह्मात्यकृत्यपादानेनसंयंतर्कनाप्रकृतिविशेषापेक्षायात्रीहिनियमितेननाना
 तरप्रकृतिविशेषासेनव्यवहिततंडुलव्यदासेनव्यवहितनीचारादिव्यदासेनवत्रीरुयोविधीयतेततस्त्रेकथंविदुपाधमित्यपे
 क्षायाप्रवधातपोषणादिविधानंतंडुलपुत्रथनोपात्रप्रपणानिहृत्तोननूकप्रकृत्यपादानत्रीहिनियमावधातंदीनाकमता
 निनत्रिगितिलोकसिद्धावयमिदंविज्ञातीयकत्वरकादिवर्जमुपाधयायवत्रुषुतअशेषविश्रपणेनार्थचनुधानामंडनावृक्षयक्र
 यवावादिषुतत्रनवत्येवत्रीहिनियमावधातादयश्चसंस्कारावृतिरुक्षममिदंन्यापरननाप्यवार्त्रिकपरिवयोपवित्तवलोचन ३९
 संस्कारैःविदुपादानेनसंयंतर्कनालिधीयतेक्षयमेवावहृन्नात्रानोनावस्तान्गृह्णातीतिनानिर्मुक्तनादिस्योविउषीकरणापंस्वाहृतेनपेष
 निवृत्तस्यैकैकंताकथंविदुपादानेनसंयंतर्कनालिधीयतेक्षयमेवावहृन्नात्रानोनावस्तान्गृह्णातीतिनानिर्मुक्तनादिस्योविउषीकरणापंस्वाहृतेनपेष
 मथलोपाध्यायवेदुतानीप्राकृतकार्यापत्रिगुन्यानामामनसमादीनामस्यपयानिधानानुअपेयत्रादशमवितित्ति॥॥॥
 इतिपारातंकायामांनिर्वायेचधुर्थपदः॥॥॥एकादशोदुप्रयोगपरिमाणंतंवावावादिहारावित्यक्तननामसाधारणा

उक्तं १५४४ त्रिंशत्तमं ॥ ११ ॥

मातापुत्रानंयथावेयादिषुप्रयाजादीनांतत्रप्रथमंतावदातेयादीनांप्रकृतैत्रुंप्रतिपाद्यतेविदुर्वाप्रार्त्तामासास्याश्चर्गकामोयजेनेये
 तत्रकथमाग्रेयादीनांतत्रमुतदृथगितिदिमन्योन्यनिर्पेक्षाणांप्रकृत्याधनचुंततसुहितानामित्यर्थयत्रत्रताष्यकारेणमुपपरवा
 दिनिर्वाकरणाकृतंवापराष्टस्यतद्विहासवित्तमपिष्वविवासेपोद्यातवेनतावाथाधिकरणोपाद्यातनूतप्रतिपदधिकरणवृक्षमि
 त्वेदितव्यानिमित्तपरचेउप्रयोगमुपुषेअतेरित्यत्रप्रसंगात्त्रुकारेणोवनिर्वाकृतंरुद्राष्यकारेणस्मार्ततंइदमुपपरवादिनि
 राकरणांश्चर्गकामाधिकरणस्याप्युपाद्यातत्रातत्रेवास्मान्निरनागतवृक्षेणप्रवृत्तिनिमित्तपरत्रमप्यनोकोक्षितवृद्धिदुर्क
 मायाक्षितवृक्षफलमेवानेनप्रतिपाद्यतर्तिमुक्तंमुपस्यनियोज्यस्ययविदुप्रतिपादनं।कामराष्ट्रनराष्यरातएतेननिर्वाकृतंका
 र्यस्यकथानपक्षेत्तदवेक्षितानियोज्यएवस्वर्गकापादिशत्रुप्रतिपाद्यतर्तियेमन्यतेतेषांपुपपरवृनिर्वाकरणाप्यविशेषःनप
 नेतकृत्ववन्नवमवनिर्वाकृत्यतेनउपुषेयवृक्षेणादिनापुपपरवृमात्रनिर्वाकरणाचनिमित्तपरतायेवंअत्यवधातयस्य
 तेजगत्वाध्वंथाहिस्यध्वंथाअतिवाधनयस्नियोज्यपरस्वर्गकामराष्ट्रस्यतत्तस्वर्गकामेनाविशिष्टायागुरुद्राहादिशिष्य
 पुपस्यनियोज्यवृत्तद्वेववामनानिमित्तंमनःकृत्वेष्टास्यसिध्दिस्यादतर्द्राहादयानिष्यनोमुक्तयत्रनिमित्तंनववृ
 त्तिस्वर्गस्यनिष्यनाननिमित्तंनविउमर्तीतिप्रकृतयेवनियोज्यविशेषामितितनअनिष्यनस्यनियोज्यस्यविशेषणव्याप्य

२६

पोरनसतिविशेषलोकादिनिशस्यनियोज्यस्यसिद्धिरवकल्पतेअसिद्धेनवकथंनियोःसाम्येततेनतसिद्धिसंगीतुर्वनावरणमेव
पुनर्विषयाशामनानादिशेषामस्यपेनव्यासावसिद्ध्यावचोत्येवपरस्त्रीकासःप्राप्यशितंअयदिनिवन्निमित्तयेनेवनिपान्यमवधेनु
एवंयसनिनोवावाग्निसिद्ध्याकार्यनिधानंनिर्गन्तुंशोयितंस्तवनिवाग्न्यावधोनेनशुक्रवृत्तिरेतन्नश्रुतिवाच्यत्वात्तत्रेतस्यात्प
द्यपिनिमित्तयेनेवकामान्यफलंनवन्नित्रथापिपेक्षयेनेवविशेषणत्रमंतीकनुंमुक्तंजाममाद्येनावान्तरात्रकामनाहिच्यतावेनैव
काम्यामामकाम्यामानप्रधाना निमित्तयेयसतितयाद्यानोदीयतेतिपक्षपरचमेवमुक्तमितित्रश्रुतेर्निगाद्यकीयस्योक्तामनीसु
नावीहिलान्तस्यचनिमित्तपरचेबाधकपरचेतिश्रुतेर्बाधसाहित्येनक्रियाएवकार्यानिधापियेनवगतेनितनुत्रायपुत्रं
रयेसत्येयंतिनेतयास्यात्तत्रनिगानुग्रहत्वात्तद्विवाधिराफचपरचमस्यपेयताउतश्रुत्यनुसारतोनिगबाधेननिमित्तपरचमि
सदृशेयमुग्रहत्यायःपक्षपरचेहितस्यकालान्तरमाविवासाधनचंभागाभंगुरस्यकर्मणःसाभान्नसंनवन्निनयफवाप्रवृद्धाए
त्यस्यपूर्वकारणेवपरमाश्रुसाधनस्यापिकर्मणःफलसाधनत्वंसंनवन्निभक्तसमवेतस्यातयावीनस्यापूर्वस्यतद्विचयेनद्यापि
रयायोगात्तद्विवापापारयोरेवफलसाधनत्वंनिर्वाक्यत्वात्तद्विवापापारयोरेवफलसाधनत्वंनिर्वाक्यत्वात्तद्विवापापारयोरेव
अनुनवस्यवासाधनद्वारास्मृतिपादसाधनत्वंसंनवन्तीतिनसाधनकर्मसाधनसाधनत्वंउत्पादनयधिकसाधन

२६

४३१

५१७६६११२५५

तपपादानेनसंपादयितव्यामितिधद्यप्युत्पत्तिवाक्यादीनेयःप्राप्तःअष्टाकपालेनयजतेतस्योनयथाप्युपपत्तेःतथापिकृपापेभुअपय
तीतिवचनान्त्रान्येनअदितंरुक्तातीतिस्त्रयंकरकचमेवास्यविधेयंस्वमन्यदुत्पत्तिवाक्यासामर्थ्यसिंहकपालान्युत्पत्तिवाक्यासि
द्धानिअपणामपिसामर्थ्यात्तद्विवाधितस्यपुराणारात्रमन्त्रिअदितप्रच्यविशेषवचनत्राउरुडाशवेवदीनाशदानांतस्ययं
करतेवात्रविधेयापथादुनागवान्ताम्यकारकपालेभुअपयतीतिवचनान्त्रान्येनअदितंरुक्तातीतिस्त्रयंकरकचमेवास्यविधेयं
ज्ञातिनस्यथाश्रयंअपयितुंरात्रेनएवंहिप्रकृतिद्वयोपादानेप्राप्तकिमतंशंकिंरूपंवद्व्यमुपादेयमित्याहोसायात्रीहिसा
धनसउषजातिविशेषवाविनातत्रियमातिष्ठतदुत्पावस्तुयोःनीवारादीनांयनिहृत्त्रिःपदिचेतेनेवशास्त्रेणाप्रकृतिमुपादाय
हविःसंपादनीयंतत्रवत्रीहिनिरितिविधीयतेतदागोरवकपाळेभुअपयतीतिविधेरानर्थक्यंसासत्यांगतावेतज्ञान्याय्यतेनयत्र
अपणान्तत्रतस्यश्रयंकरकचमेवास्यविधेयंस्वमन्यदुत्पत्तिवाक्यासामर्थ्यात्तद्विवाधितस्यपुराणारात्रमन्त्रिअदितप्रच्यविशेषवचनत्राउरुडाशवेवदीनाशदानांतस्ययं
निवन्निनेवतस्मिन्तत्रश्रयंकरकचमेवास्यविधेयंस्वमन्यदुत्पत्तिवाक्यासामर्थ्यात्तद्विवाधितस्यपुराणारात्रमन्त्रिअदितप्रच्यविशेषवचनत्राउरुडाशवेवदीनाशदानांतस्ययं
नवःनववधातसामर्थ्यात्तद्विवाधितस्यपुराणारात्रमन्त्रिअदितप्रच्यविशेषवचनत्राउरुडाशवेवदीनाशदानांतस्ययं
अप्राप्तयात्रीहिनिरितिविधीयतेतदागोरवकपाळेभुअपयतीतिविधेरानर्थक्यंसासत्यांगतावेतज्ञान्याय्यतेनयत्र